

**Т. Гарасимів**

Навчально-науковий інститут права і психології  
 Національного університету “Львівська політехніка”,  
 д-р юрид. наук, проф.,  
 заступник директора – декан повної вищої освіти ІНПП,  
 проф. кафедри теорії та філософії права

**М. Базарник**

Львівський національний аграрний університет,  
 асист. кафедри права і підприємництва

## **МЕТОДОЛОГІЧНА ДИЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ “СОЦІАЛІЗАЦІЯ” У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЯХ**

© Гарасимів Т., Базарник М., 2016

Здійснено соціально-філософський аналіз процесу правової соціалізації особистості та базових її категорій; систематизовано основні правові форми (адаптації, інтеріоризації, акультурації), особливості впливу різних правосоціалізувальних чинників на індивіда, особистісні передумови соціалізації її в українському суспільстві у контексті глобалізаційних змін. Проаналізовано явище правової соціалізації як об'єктивного та закономірного процесу включення особистості у сферу соціально-правових відносин у ролі їх суб'єкта. На основі різних філософсько-правових концепцій, підходів та методологічного інструментарію висвітлено правову соціалізацію особистості в єдності її світоглядно-методологічних, інституціональних, соціально-антропологічних та ціннісно-смыслових аспектів.

**Ключові слова:** соціалізація, концепція, суспільство, суспільні відносини, процес, становлення, особистість, індивід, соціальне середовище, соціальні інститути.

Т. Гарасимів, М. Базарник

## **МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ДИЛЕМА ДЕФИНИЦИИ “СОЦИАЛИЗАЦИЯ” В ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫХ КОНЦЕПЦИЯХ**

Статья посвящена социально-философскому анализу процесса правовой социализации личности и базовых ее категорий; систематизации основных правовых форм (адаптации, интериоризации, аккультурации), особенностей влияния различных правосоциализующих факторов на индивида, личностных предпосылок социализации ее в украинском обществе в контексте глобализационных изменений. Проанализированы явления правовой социализации как объективного и закономерного процесса включения личности в сферу социально-правовых отношений в качестве их субъекта. На основе существующих философско-правовых концепций, подходов и методологического инструментария освещена правовая социализация личности в единстве ее мировоззренчески-методологических, институциональных, социально-антропологических и ценностно-смысловых аспектов.

**Ключевые слова:** социализация, концепция, общество, общественные отношения, процесс, становление, личность, индивид, социальная среда, социальные институты.

## METHODOLOGICAL DILEMMA DEFINITION OF “SOCIALIZATION” IN THE PHILOSOPHICAL-LEGAL CONCEPT

The article is devoted to the social and philosophical analysis of the legal process of socialization and its basic categories; systematization of basic legal forms (adaptation, internalization, acculturation) features pravotsializuyuchykh influence of various factors on individual, personal prerequisites socialization of Ukrainian society in the context of globalization changes. Analyzed the phenomenon of legal socialization as an objective and natural process of inclusion of the individual in social and legal relations as their subject. Based on current philosophical and legal concepts, approaches and methodological tools of socialization covers legal personality in its unity ideological-methodological, institutional, social and anthropological value-semantic aspects.

**Key words:** socialization, concept, society, social relations, the process of becoming, identity, individual, social environment, social institutions.

**Постановка проблеми.** Кожна модель соціалізації особистості передбачає свій підхід до розуміння та визначення самого поняття “соціалізація”. Тому в сучасній науковій літературі існує доволі широкий набір визначень “соціалізації”, які різняться залежно від того, як розуміють їхні автори сутність й структуру особистості як психосоціогенної істоти. Більшість визначень цього поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у тому, що індивід засвоює соціальний досвід, але розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються. Тому, незважаючи на традиційність означеної проблематики, новітні суспільні зміни зумовлюють необхідність пошуку оптимальних шляхів вдосконалення правової соціалізації індивіда в сучасних умовах історичного поступу суспільства, потребу в науковому дослідженні її функцій, механізмів реалізації та наслідків.

**Аналіз дослідження проблеми.** Правову соціалізацію особистості переважно досліджують у соціально-психологічному та юридичному аспектах. Вперше окремі питання теорії правової соціалізації актуалізувалися у працях французького дослідника XIX ст. Г. Тарда та американського вченого Ф. Гіддінгса і були пов’язані із дослідженням сутності права та загальної теорії соціалізації. Значним є науковий доробок у контексті дослідження проблем правової соціалізації російських вчених: В. Баранова, Л. Виготського, В. Казимирчука, Д. Керімова, І. Кона, А. Леонтьєва, А. Мудрика, А. Петровського, а також вітчизняних науковців, а саме: О. Бандури, Б. Глотова, М. Кравця, В. Москаленка, О. Тихомирова та ін.

**Метою статті** є соціально-філософський аналіз правової соціалізації особистості та визначення іституційних шляхів її оптимізації в умовах розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні.

**Виклад основного матеріалу.** “Соціалізація” (від лат. *socialis* – суспільний) – це “процес, через який безпорадне маля поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився” [1, с. 42]; “процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості” [2, с. 194]; “процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості” [3, с. 236–237]; “процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв’язків і відносин” [4, с. 364]; “процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи

соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві” [5, с. 43]; “способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі” [6, с. 474].

Найзагальнішим вважаємо визначення соціалізації особистості в інтерпретації М. П. Лукашевича: це “процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку” [7, с. 113]. Отже, соціалізація – двосторонній процес: з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження у соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з другого – процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивіда за рахунок його активної діяльності, активного включення у соціальне середовище. Отже, “соціалізація” – “двосторонній процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає як її включення у систему суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійне відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна неповторна особистість” [8, с. 23–24].

Невід'ємною частиною “соціалізації”, її складовою, поряд з “інтеріоризацією”, “соціальною адаптацією”, є процес “індивідуалізації”. Це пояснюється, насамперед, тим, що немає однакових процесів соціалізації. Індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. “Індивідуалізація” у цьому випадку необхідна як “процес виявлення і стимулювання нахилів, задатків, здібностей особистості, врахування її потреб та інтересів, які розвиваються, спосіб поєднання суспільно значущого і особистісного” [8, с. 29]. Соціалізація також сприяє формуванню індивідуальності особистості та її свободі. У процесі соціалізації розвивається “відчуття ідентичності та спроможність незалежно мислити і діяти” [1, с. 61].

Соціалізація особистості відбувається під впливом певних чинників, спробу класифікації яких здійснили Н. Черниш, А. Мудрик, Н. Волкова та ін. Зокрема, Н. Черниш виділяє такі чинники соціалізації:

- сукупність ролей і соціальних статусів, що їх суспільство пропонує людині;
- соціальні спільноти, у межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі й набути конкретного статусу;
- система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві та які молоді покоління успадковують від старших;
- соціальні інститути, які забезпечують виробництво і відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передаванню і засвоєнню;
- загальну ситуацію у країні, яка може коливатися від жорсткого запрограмованого процесу формування нормативного чи ідеального типу особистості до переважання стихійності суспільних впливів на індивіда [6, с. 197].

Натомість А. В. Мудрик групує фактори, що впливають на соціалізацію, виокремлюючи: макрочинники (космос, планета, етнос, суспільство, держава); мезочинники (місто, село, місцевість, регіон, засоби масової інформації, приналежність до певної субкультури); мікрочинники (сім'я, клас, друзі, школа, сусіди, ровесники, приватні державні організації) [9, с. 41]. А Н. Волкова пов'язує чинники соціалізації з довкіллям, відповідно класифікуючи їх як мега-, макро-, мезо-, мікросередовище [10, с. 39].

Шлях соціалізації людини – це та життєва путь від народження до старості, від системи із зародковими елементами свідомості до системи з розвиненою свідомістю та самосвідомістю. Існують певні розбіжності у визначенні тривалості процесу соціалізації. Деякі науковці вважають, що він триває все життя, інші, особливо представники школи психоаналізу, – що лише у дитинстві, а деякі – що у дитинстві, підлітковому віці та юності, тобто охоплює період підготовки до активного входження індивіда у систему соціальних інституцій суспільства. Одним із перших описав соціалізацію як процес, що триває все життя, О. Г. Брім-молодший. На його думку,

соціалізація дорослих спрямована на зміну поведінки у новій ситуації, тоді як у дітей акцент роблять на формування ціннісних орієнтацій [7, с. 62].

Ближчими до нашого розуміння процесу соціалізації є “еволюційна” концепція, яку запропонував американський соціальний психолог Е. Еріксон, та “адаптивно-розвиваюча” концепція М. П. Лукашевича. Так, Е. Еріксон вважає, як вже зазначалося, що індивіду як у дитинстві, так і в дорослому віці доводиться долати складні, іноді критичні ситуації, що закономірно виникають на його життєвому шляху і мають специфічний характер на кожному етапі (стадії). Долаючи ці критичні ситуації (стадії) успішно, індивід збагачується новим соціальним досвідом і переходить до наступної стадії. Якщо соціалізація на якій-небудь стадії не відбулася (не вдалося вирішити головну на цій стадії проблему індивіда) або вона відбулася частково, то це негативно впливає на подальші стадії та на соціалізацію загалом [11, с. 100–152; 7, с. 95–96].

Звернемо увагу на те, що Е. Еріксон вирізняє такі основні проблеми соціалізації особистості на кожній з восьми стадій життєвого шляху людини: *стадія 1 – дитячий (немовлячий) період*; основна проблема – довіра або недовіра; *стадія 2 – вік 1–2 роки*; основна проблема – автономія або сором і сумнів; *стадія 3 – вік 3–5 років*; основна проблема – ініціатива або почуття провини; *стадія 4 – молодший шкільний вік*; основна проблема – старанність або недбайливість; *стадія 5 – підлітково-юнацький вік*; основна проблема – становлення індивідуальності (ідентифікація) або рольова дифузія (невизначеність у виборі ролей); *стадія 6 – молоді роки*; основна проблема – інтимність або самотність.

На думку Е. Еріксона, на п'ятій і шостій стадіях основною проблемою соціалізації є пошук свого місця в житті, вибір подальшого шляху (навчання, робота тощо), а також формування ідеологічних позицій та орієнтирів особистості. *Стадія 7 – середній вік*; основна проблема – продуктивність (творча) або стагнація (творчий застій); *стадія 8 – старість*; основна проблема – умиротворення або відчай [7, с. 64–65].

Сутність адаптивно-розвиваючої концепції М. Лукашевича полягає в розгляді соціалізації як взаємодії людини з довкіллям шляхом (за допомогою) адаптацій, що змінюють одна одну, у кожній зі сфер її життєдіяльності [7, с. 84]. У тих випадках, коли складність нових життєвих ситуацій не перевищує адаптивних можливостей індивіда, процес соціалізації проходить нормально. У людини накопичується власний соціальний досвід засвоєння нових життєвих ситуацій, формується та розвивається індивідуальний адаптивний механізм, який дає змогу успішно адаптуватись до нових ситуацій, спираючись на підтримку соціалізаційних інститутів у суспільстві. Коли виникають труднощі під час подолання нової складної життєвої ситуації, що перевищує адаптивні можливості особистості, тоді основною проблемою її соціалізації стає реалізація адаптивної потреби особистості [7, с. 86].

Для нормального життя в інституціонованому й ієрархічному суспільстві людина має бути соціалізованою, тобто в неї повинен сформуватися та запрацювати механізм самосвідомості, здатний пов'язувати спадкові біо- та психогенні й набуті соціогенні потреби в коротко- й середньотривалі та стратегічні довготривалі програми життєдіяльності щодо задоволення цих потреб за умови дотримання моральних і правових норм стосовно інших суб'єктів. Для реалізації таких програм, особливо стратегічних, критеріями яких є самореалізація, особистість має здобувати знання, виявляти волю й толерантність, керуватись у своїх діях совістю, порівняно самотійно приймати рішення і відповідати за їхні наслідки, тобто бути суб'єктом міжособистісної діяльності. У процесі соціалізації особистості з розвитком культури й цивілізації дедалі більшу роль відіграють цілеспрямовані форми впливу на людину порівняно зі стихійними, а навчання і виховання розглядаються як механізми та засоби цілеспрямованої соціалізації [12].

**Висновки.** Отже, важливим питанням теорії соціалізації є питання соціального типу особистості. Для чого потрібна типологія особистості? Точну відповідь на це запитання дав К. Юнг. На його думку, типологія – це, по-перше, критичний інструмент дослідження; по-друге, помічник у

розумінні широкого різноманіття індивідів і ключ до фундаментальних відмінностей у психологічних теоріях; по-третє, суттєвий засіб для визначення “особистісного” рівня практичного психолога, для уникнення серйозних помилок під час роботи з пацієнтами.

1. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник] ; наук. кер. О. Іващенко. – К. : Основи, 1999. – 142 с. 2. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 560 с. 3. Корнєв М. Н. Соціальна психологія / М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко. – К. : Наукова думка, 1995. – 463 с. 4. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Меццержакова. – М., 1996. – 440 с. 5. Соціологія : короткий соціологічний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 730 с. 6. Черниш Н. Й. Соціологія / Н. Й. Черниш. – Львів: Кальварія, 2003. – 540 с. 7. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть : монографія / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – К. : УДЦССМ, 2001. – Кн. 1. – 342 с. 8. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / Алла Йосипівна Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с. 9. Социальная психология личности в вопросах и ответах / под ред. проф. В. А. Лабунской. – М. : Гардерики, 1999. – 397 с. 10. Волкова Н. П. Педагогіка / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Вид. Центр “Академія”, 2001. – 576 с. 11. Эриксон Э. Г. Идентичность : юность и кризис / Э. Г. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – 396 с. 12. Лукашевич Н. П. Социология воспитания / Н. П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1996. – 180 с.

#### REFERENCES

1. Hidens E. Sotsiologiya [Sociology]. (Lane. from English. B. Shovkun, Oleinik). Kyiv: Fundamentals Publ, 1999. 142 p. 2. Sotsiologiya [Sociology]. (Ed. V. G. Gorodyanenko. Kyiv: Publishing Center “Academy” Publ, 2002. 560 p. 3. Korniyev M. N. Sotsial’na psykholohiya [Social psycholohiya]. Kyiv: Scientific Thought Publ, 1995. 463 p. 4. Psihologicheskij slovar’ [Psychological Dictionary]. (Ed. V. P. Zinchenko, B. G. Meshcheryakov Islands. Moskow, 1996. 440 p. 5. Sotsiologiya : korotkyy sotsiologichnyy slovnyk [Sociology: short sociological dictionary]. (Under total. ed. V. Volovich. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture Publ, 1998. 730 p. 6. Chernysh N. Y. Sotsiologiya [Sociology]. Lviv: Calvary Publ., 2003. 540 p. 7. Aktual’ni problemy teorii i praktyky sotsial’noyi roboty na mezhi tysyacholit’ : monohrafiya [Actual problems of theory and practice of social work at the turn of the millennium: Monograph]. Kyiv: UDTSSSM Publ, 2001. Book. 1. 342 p. 8. Kaps’ka A. Y. Sotsial’na robota : deyaki aspekty roboty z dit’mi ta moloddyu [Social work, some aspects of working with children and young people]. Kyiv: UDTSSSM Publ, 2001. 220 p. 9. Sotsial’naya psikhologiya lichnosti v voprosakh i otvetakh [Social psychology of the individual questions and answers]. Edited. prof. V.A. Labunskiy. Moscow: Garderiki Publ, 1999. 397 p. 10. Volkova N. P. Pedagogika [Pedagogy]. Kyiv: Ed. Center Academy Publ, 2001. 576 p. 11. Erikson E. G. Identichnost’ : yunost’ i krizis [Identity: Youth and Crisis]. Moscow: Progress, 1996. 396 p. 12. Lukashevich N. P. Sotsiologiya vospitaniya [Sociology of Education]. Kyiv: MAYP, 1996. 180 p.